

1909

Euskal-itz jostaldien Batzarrea

(Euskal festen XXVIII garren urtea)

"Irurak-bat": ITURRIAGA-DARDABERAZ-URBIETA

ITZAURREA

ASPALDITIK, oso aspalditik entzun da Ernani'ren izena Euskalerrian. Gaur tsit ezagunak diran uri askoren berririk oraindik etzan, eta Ernani ta Ernani'ko ibarra ta Ernani'ren eskubideak, Kantauri'ko itsasoaren ertzean ezagunak ziran. Inork sinistu nai ez baluke guk esaten deguna, galde bezaio Iruña'n diran orri ta larru zarrak. An ageri da, Jaungoikoak daki zer gizalditatik, Ernani'ren izena. Ain antsiñatik datorren erriak, nai ta nai ez seme argidotar asko izan bear ditu. Guztiak banaka banaka izendatzea ez da errez. Guztien berriak azaltzea, zaillago. Aztarnak alegiña billatuagatik, asko geldituko lirake itzalean, eguzkiaren argiak apaintzen dituen toki alaitsuetara atera gabe.

¿Baña guztiak banaka banaka ezin izendatu ditugulako, isil-isillik egongo gera? Ez. Seme argidotar oien artean, aukeratu litezke bat edo beste Ernani'k izan dituan goitsuenen agiritzat. Bat ikustea, askotan amar edo ogei ikustea bezela izan oi da.

Ori gogora etorri zaigu ta uste izan degu, Ernani'k izan dituan seme gogoangarriak euskaldunen artean goratu ta argiz estaltzeko, bide egokia zala bat edo beste nor ziran esatea. Ta gure euskera zarrean esan nai degu oiek nor ziran, euskaldun, euskera besterik ez dakite-

nak, edo euskera bear bezela beste gauza guztiez gañetik maite dute-nak, jakin dezaten zer nolakoak ziran Euskalerrian sortutako gizon bikain aiek.

Eta aukeratzen asi ezkeru, aukeratu degu gudari bat oso ospatsua : Urbietta'ko Juan ; izlari ta Jaungokoa ganonz diojoazen bideak erakus-ten lenengoetako zan beste bat : Aita Agustin Kardaberaz; ta eus-kaldunentzat ipui ta neurtitz egokiak jarri zituan gizon jakintsu, buruz azkarra bazan biotzez alaiagoa zan bat : Agustin Iturriaga.

¿Oien berriak jakin nai dituzute? Ona bada emen, nik ikasi de-dana, berak nolakoak ziran ikasten asi naizenean.

*
* * *

ITURRIAGA

Ernani-urian jaio zan 1778'ko Ilbelta'ren 31'ean. Bataiatzerakoan izen oek jarri zizkioten : Agustin, Ignaio, Maria; baña gero berak, lendabizikoari Paskual-izena ezarri, ta Agustin Paskual esaten zuan beti, beste izenak alde batera utzita. Ernani'ko elizan dauden liburu-etan ere, berdingetasun au azaltzen da, noiz jaio ta noiz il zan dioten orrietan (1).

Zerbait ikasten asitzeko ordua Iturriaga'ri etorri zitzaionean, apaiz-gaientzat ikastetse bat bazegoan Andoain'en; uste degunez, ikastetse

(1) Jaiotzaren ezaguerarako ipiñi zituzten itzak onela diote :

«En primero de Febrero del año 1778, yo el Vicario infraescrito bauticé á un niño que nació á las once de la noche del día de ayer, hijo legítimo de D. Juan José Pascual Iturriaga, y Manuela Antonio de Ugalde, marido y mujer legítimos ; sus abuelos paternos D. Andres Pascual y D.ª Micaela de Iturriaga , los maternos D. Miguel Antonio de Ugalde y Maria Agustina de Amitesarove. Pusiéronle por nombre *Agustin Ignacio Maria*, y fueron padrinos don Romualdo de Rivas y D.ª Rosa de Aragoiri, á quienes adverti el parentesco de la cognación espiritual y la obligación de instruirle en la doctrina cristiana.— *Bernardo Antonio de Ayerdi*».

Ildakoen liburuetan, Iturriaga'ren izenak 5'g. liburako 19'g. zenbakia betetzen du-Ona nola :

«Nú. 19.—Día 30 de Marzo de 1851, después de haber recibido los Santos Sacramentos de confesión, viático y extrema-unción, murió á las cuatro y media de la tarde, de edad de 74 años, *D. Agustín Iturriaga*, presbítero beneficiado de esta villa de Hernani, hijo legítimo de D. Juan José Iturriaga, de Rentería, y de D.ª Manuela Antonia Ugalde, natural de ésta. Testó ante D. Juan Martín Berasategui, escribano de esta Villa, y al día siguiente, despues de los funerales acostumbrados, fué conducido su cadáver al Campo Santo de esta Villa de Hernani.— *Juan Pedro Erice*»

artan asi zan Iturriaga jakintasunez bere burua ornitzen, eta Andoain'en bereganatzen asi zituan ikaskizunak Oñati'ko Ikastetse-nagusian osatu zituala esatean, egitik gertu nabillela uste det, egi-egietan ori azalera-zitzen duan berririk ez det ikusi-baño.

Gazterik, oso gazterik egin zan apaiz, ta egin orduko, bere erriko gogoak zaintzera bidaldu zuten.

Azkarra zan ; zintzoa ta jakin-naia ere bai. Atsegin aundia izaten zuan zer-edo-zer ikasten ; aundiagoa berak zekiana erakustean. Ikas-teko ta erakusteko jaioa zala zirudian, erakusteko batez ere.

1818'g. urte-inguruan ikastetse bat jarri zuan Ernani'n. Iturriaga zanikastetseari zegokion guztiaren artezkari, ta laguntzeko, erakus-kide bezela, beste bi irakasle zituan : Kaietano bere anaia, ta Larrarte'ko Manuel, orduan Gipuzkoa'n bizi ziran musikalarien artean onenetakoa. Iruren artean izen aundia eman zioten ikastetseari. Gipuzkoa'ko uri geienetatik gazte ugari zijoazten Ernani'ra Iturriaga'ren menpean jakitearen argitasunak billatzera ; ta ez gipuzkoarrak bakarririk, baita beste urrutietako tokietatik ere, ikasle asko biltzen ziran, batez-ere Naparro'tik.

Latin-izkuntza erakusten zuan Iturriaga'k, beste gauza batzuez gañera, bere ikastetsean, eta diotenez, arrigarria zan izkuntz ura ikasi erazitzeko zuan erreztasuna. Reste toki guztietan mutillak iru urte bear izaten zituzten latin-izkuntza ikasteko ; Iturriaga'renak bi besterik etzituzten bear. Ta ala ere, zekitena agerrerazitzera Oñati'ko ikastetsera zijoatzenean, beste guzien aurretik jartzen omen ziran Ernani'ko gazteak, Ciceron'ek ospetu zuan izkuntza besteak baño obeto irakurri, ulertu ta itzegiten zutelako.

Jakiteko, ikasi nai izatea da naikoa, ta beti ikasi liteke. Erakustea ez da ain gauza erreza. Erakusten dakianak, geienetan berez daki. Bereztat asko dakian batek erakusten ez jakitea, sarri gertatzen da. Gutsiago dakianak geiago dakianak baño obeto erakustea ere askotan ikusitako gauza da. Iturriaga'k asko zekian, ikas-zalea zan-eta, Baña gañera, zekiana erakustekoberezko erreztasun aundia zuan. Erreztasun onek esan-erazi zion bere ikasle argitsuenetako bati : *Iturriaga'k dakian baño ere geiago erakusten du* (1).

Iturriaga ikasnaia zala esan det. Bai, ikasnaia zan. Eta ikasteko, asko zekiten jaunak biltzen ziran tokietara joaten zan; asko zekiten

---

(1) Manterola. *Cancionero Basco*.

gizonak bazituan inguruan. Luis Arozena, Claudio Anton Luzuriaga, Mateo Azkarate, Anaia, Iturriaga ta beste batzuek sarri biltzen ziran Lasala jaunaren etsean (1). Egiten zituzten batzarretan, bakoitzak bere iritzia agertu ondoren, ezdabaidak laister azaltzen zuten burua, ta bakoitzak bere usteari gogor eusten zion. Ondo dakian batek, batzar aiek bein baño geiagotan ikusi zituan batek, Iturriaga zala gizon aien artean atsegin eta alaiena dio. Asko zekian, eta zekiana beti jolasean bezela ta arpegi alaiarekin esaten omen zuan ; ez beste askok bezela arpegi illun eta itz zorrotzakin.

España'n idazten zana gogoz irakurtzen zuan Iturriaga'k, eta Frantzikoko idazleak zioten ere bai.

Ainbeste ikasi ta alako lagunak zeuzkan gizonarentzat, Gipuzkoa'ko beste geienen aurretik jartzea etzan gauza zalla izango, baña Iturriaga apala zan berez, buruan etzeukan arrokeririk. Bere alde zeuzkan gipuzkoar ezagutuenak, altsuenak, eta nai izan balu goiko malletara igoko zan errez. Baña Ernani'ko apaiz izatea zan bere naikunde beroena ta etzuan bere erriko eliza utzi izan nai.

1820'g urtean, gipuzkoarrak Ekautari-ordeko izendatu zuten Iturriaga.

1839 ta 1840'g. urteak *Villafranke'n* igaro zituan, uri artan Arkangoitz'eko Markes jaunak zuten *Chateau Larralde* zeritzaion etsean. Gero esango dedan bezela, uri artan idatzi zituan, eta idatzi ez bazituan zerbaitean berritu bai beintzat, bere *Ipuiak* eta beste neurtitz batzuek.

Berez atsegiña, alaia, ta eskerrak egiteko beti gertu zegoan gizona zan Iturriaga. Inguruetatik, eta urrutitik ere bai, sarri-sarri etortzen ziran apaizak beren eliz-itzaldietarako argitasunak Iturriaga'ri eskatzera, ta onek etzizkion beñere iñori ukatu.

1851'ko Epailla'ren 30'ean, Ernani'n, bere jaioterrian, il zan, 74 urte zituan orduan.

ITURRIAGA'REN LANAK

Apaiz izateak eta ikastetseak ematen ziozkaten lanak bere gain izanagatik, euskeraz idazteko astia billatzen zuan Iturriaga'k : bere

(1) Fermín Lasala.— *Una agrupación bascongada de 1820 á 1850*. Tolosa, 1884.

liburuak ikusi besterik ez dago. Liburu oetan ikusten da iñon baño obeto Iturriaga'k erakusteko zuan griña. Ikastetsean erakustea etzan naikoa, etzetorrenari ere erakutsi bear zitzaien. Baña erakusteko, beste apaiz geienak orduraño jarrairu zioten bideari utzita, etzitian eliz-libururik egin.

Euskeraz ditugun liburu geienak, elizarakoak edo antzekoak beintzat, dira. ¿Zergatik? Apaizak egin dituztelako. Orain arte euskeraz gutsi idatzi degu euskaldunak; apaizak bakarrik egindute zer-edo-zer, ta zer-edo-zer guztiak elizarakoak izan dira. ¿Ta gaur? Gaur geiseago egiten degu, baña ala ere liburu geienetan elizari dagozkion gauzak besterik ez dira arkitzen. Elizarako ondo daude liburu oiek, baña ez gaude beri elizan. Euskeraz irakurri nai duanarentzat bide bat baizik ez dago: eliz-liburuak irakurri. Ta liburu oek bakarrik ez dira aski guzien gogoak betetzeko. Irakurlea aspertzeko ez da tšarra beti gauza bat bera esaten aritzea.

Liburu onak, baña atsegiñak, alaiak, errez irakurtzekoak bear ditugu euskera zabaltzekotan.

Iturriaga'k ala usteta, liburu atsegiñak egin zituan; jolasean bezela asko erakusten duten liburu ta lan laburrak.

Begira ditzagun banaka banaka.

MUJIKAKO GREGORIO.

(Jarraituko da)

1909

Euskal-itz jostaldien Batzarrea
(Euskal-festen XXVIII garren urtea)

"Irurak-bat": ITURRIAGA-KARDABERAZ-URBIETA

ITURRIAGA

(JARRAIPENA)

Ipuiak.

Lendabiziko ipuiak nork egin zituan jakitea ez da gauza erreza; oraindik iñork ez daki beintzat. Joatas, Gedeon'en semeak, esan omen zien Sichem'tarrai errege bat eduki izan nai zuten zuaitzen ipuia; Natan'ek esan zion beste ipui bat David'i, ta Amasias'eri beste bat Joas'ek. Asia'ko urietan antsiña asi ziran bada ipuiak.

Baita Grezitarren artean ere; Hesiodo'k sapelatsaren eta urretsindorren ipuia esan zuan ezkeroztik ez dira urte gutsi joan.

Baña ipuiak egiteko asmoak lenengo artu zituanaren izena nola dan, ez dakigu. Pilpai dala diote batzuek; besteak, Lokman, eta persitarren izketan idatzi zituala ipuiak, arabiatarren izkuntzara biurtu zituztela gero, ta Erpenio'k itzuli zituala laziotarren izkuntzara (1). Esopo zala diote beste batzuek, eta askok, Esopo, Lokman ber-bera zala esaten dute.

Dana dala, lenengo ipuiak azaldu ziran ezkeroztik, erri guztietan izan dira ipui-egille ospetsuak. Grezin bertan jaio zan Afronio; Erroma'n, Esopo'ren ipuiak baño ipui obeak idatzi zituan Fedro'k, eta

(1) Ikusi: *Origen, progresos y estado actual de toda la literatura*. Obra escrita en italiano por el abate D. Juan Andrés, y traducida al castellano por D. Carlos Andrés.

Horacio bera ere ipui-zale goienetakoa izan zan. Franzitarren artean Commire argitsua azaldu zan, eta geroago La Fontaine, ospetsuen artean ospetsua. Inlaterra'koak Gay izan zuten; Alemani'n Lessing eta Gellert ezagutzen ditugu onenen tokian; Itali'n Roberti, Pignotti ta Bertola etziran beren egunetako ipui-egillen artean atzera gelditu, ta España'n Samaniego ta Iriarte aitatu gabe ezin utzi litezke.

Esopo, Fedro, ta La Fontain'ek egindako ipuiak izkera geienetara itzuli dira era guztietan:luzetuta, laburtuta, neurtitzetan eta neurtizik gabe. Aiek egindako ipuiaz gañera ez dira asko egin, ¿baña aienak artu, ta aldatu, ta itzuli, ta goikoz bera ta bekoz gora ipiñi ? Ori, bai, erri guztietan.

Ipui guztiak, idazle bakoitzari obeto derizkion erara itzulita, lenengo egin ziran ipui aiek berak dira; ta aurretik eginda zegoan ipuiari idazleak aldatu ta geitzen diona, ipuia baño mami gutsiagoakoa ta eskeltsuago izaten da. Egia zion Hegel'ek au esatean.

¿Eta euskeraz ipuirik egin aldu iñork? Ipui berri asko ez dira egin, baña beste izkuntzetatik artu ta euskeratu dira batzuek.

Euskalerrria'n ez dira ipui berri asko jαιο. Arrese ta Beitia'k idatzi zituan batzuek (1), Azkue'k (E.M'k.) ere bai beste banaka batzuek (2), eta Uriartek, Artola'k, Zaldubi'k, Iraola'k eta beste norbaitek ere bai, argitaratu dituzte bat baño geiago (3).

Baña euskeraz dauzkagun ipui geienak erdaldunen zelaitik ekarritakoak dira.

Mogel'eko Bizenta'k argitaratu zituan Gipuzkoa'ko euskeran, Esopo'k asmatutako berrogei ta amar ipui, ta Mogel'eko Juan Antonio'k, Bizenta'ren osabak, beste zazpi, bere illobak egindako liburuaren azken-orrietan. Art̄su'k (4) Zubero'ko euskeran eta Goyet̄se'k (5) Lapurdi'koan ipiñi zituzten La Fontain'en ipuiak. Orain ari dira beste batzuek agertzen: Adenia jaunak egindakoak (6).

Gipuzkoa'ko euskeraz ere ipuiak baditugu: Iturriaga'k euskeratu-

(1) *Ama euskeraren liburu kantaria*-201 g. eta ondorengo orrialdietan.

(2) *Parnasorako bidea'n* ikusi litezke.

(3) Donostia'ko EUSKAL-ERRIA'N ikusi litezke geienak, eta batzuek Bilbao'n argitaltzen zan *Euskalzale'n* eta Buenos Aires'ko *La Baskonia* ta *La Euskaria* 'n.

(4) *La Fontainaren aleghia-berheziak, neurt-hitzez francesetik uskarara itzuliak*, J. B. Archu, *Skolazaliak. La Nèelen, Pasquieren moldeteghian.* 316 orrialde ditu.

(5) *Fableak edo Aleguiac Lafontenenetarik berechiz hartuak, eta GoyhetcheAphèçac francesetik escoarara berxutan itçuliae. Bayonan: Foré eta Laserrec imprimatuae, 1852.* 150 ipui dauzka 344 orrialdetan banatuak.

(6) *Ikusi: Revista Internacional de los Estudios Vascos: 1908'g. urteko azkeneko zenbakia, ta 1909 garreneko batzuek.*

takoak. Lenengo aldiz, 1842'g. urtean azaldu zituan 199 orrialdeko liburutso batean. Izena gaztelarrez jarri zion liburuari (1).

Liburu onetan neurtitz oek daude: *Euskal erriko gasteriari irakurburutzat duan itzaurrea*; 49 ipui (2); beste iru neurtitz labur (3); *Artzai Koplak*; *Koplarien tema Palemon Juez dutela*; *S. Ignazioren martsa*; *Ezpata dantza*; ta irakurburuan *Diccionario de algunas voces de este libro dion iztegitso bat*.

Ipui oek etzitian Iturriaga'k Ernani'n idatzi, ta idatzi bazituan, zati batean baño geiagotan berritu zituan Ernani'tik urruti. Argi dio Iturriaga'k berak, argitaldu etzuan baña eskuz idatzita utzi zuan opalben batean. Opalben au, Arkangoitz'ko Bernardo jaunari zuzendua dago, ta bertan esaten du Iturriaga'k Arkangoitz jaunak ipuiak irakurri zituala, egilleari bein baño geiagotan oarrak egin zizkiola ta

(1) Izen au zuan:

—Fábulas y otras composiciones en verso vascongado, dialecto guipuzcoano, con un diccionario vasco-castellano de las voces que son diferentes en los diversos dialectos.—San Sebastián.—En la imprenta de Ignacio Ramón Baroja. Año 1842.

(2) Ipuien izenak oek dira:

- 1-Azeria eta Olloa.
- 2-Chakurbiak.
- 3-Errementaria eta zakurra.
- 4-Katu biak.
- 5-Itz ontzia.
- 6-Otsoa eta Arkomea.
- 7-Eche arratoya eta Soro arratoya.
- 8-Esnesaltzallea.
- 9-Astoa eta Cherria.
- 10-Berritsua.
- 11-Abereak izurriarekin.
- 12- Chicharra eta chingurria.
- 13-Igelak errege eskatzen.
- 14-Asto buru gogorra.
- 15- Belea eta Azeria.
- 16-Ollarra eta Azeria.
- 17-Auntzak eta akerrak.
- 18-Leoia eta Chimuak.
- 19-Euliak.
- 20-Sugea eta Nekazaria.
- 21- Arrantzalea eta arraia.
- 22-Leoia zarrez iltzen.
- 23-Artzaia eta Ardiak.
- 24-Otsoa eta Zigoña.
- 25-Choarrea eta Erbia

- 26-Iturriko oriña.
- 27-Sugea eta lima.
- 28-Adiskide bi eta artza!
- 29-Arkumea eta Otsoa.
- 30-Urdalla eta beste gorputzaren parteak.
- 31-Jakintsua eta nekazaria.
- 32-Changurruak.
- 33—Aitabere semeakin.
- 34- Anton echegalgarria.
- 35- Arratoi eta saguen batzarrea.
- 36-Atsoa eta arkakosoa.
- 37-Astoa eta igelak.
- 38-Astoa eta Chakurra.
- 39-Erlikidun astoa.
- 40-Leoya eta Astoa.
- 41-Chimua lotsaturik.
- 42-Jupiter eta Astoa.
- 43-Mediku itzontzia eta eria.
- 44-Mando zamatua.
- 45-Azeria eta matsak.
- 46-Leoia eta arratoia.
- 47-Otsoa eta Artzanora.
- 48-Mendia aurgiten.
- 49-Aizkora eta kirtena.

(3) *Bada Jaungoiko bat*; *Gauzarik chikienetan da aundiena Jaungoikoa, ta kutuna izendatutakoak.*

onek, irakurlearen esana aditu, ta berriro-berriro egin zituala ipui batzuek (1).

Ez da au arritzeko gauza. 1839 ta 1840'g. urteak *Villafranque'n* Arkangoitz'eko Markesen etsean igaro zituala, esan degu lenago. Ta ala bada, ta zer-edo-zerzekianaren iritziari Iturriaga'k jaramon aundia egiten ziola jakin eta gero, Arkangoitz jaunaren ondo-esanak gogoan artu izango zituala, berez datorren gauza da.

Iturriaga il zanean, Manterola'k eskutaratu zituan aren paperak, eta aien artean billatutako idatz-lan berri oek argitaratu zituan 1880'garen urtean (2); opalben berri bat, Arkangoitz jaunari zuzendutakoa; sei ipui ordurarte azaldugabegoak (3); beste bi lenago azalduak baña beste era batera eginda: *Mendia aurgiten*, eta *Aizkora eta kirtena*; ta beste ipui bat, *Otsoa eta Artzanora*; au ere len agertutakoa zan, baña ezagutzen etziran beste bi eratan azalerazi zuan Manterola'k (4).

Edergarri askorekin apainduta, berriz argitaldu zituzten Iturriaga'ren ipuiak 1884'g. urtean. Agerraldi ontako ipuien itzaurretzat, zer-edo-zer idatzi zezala eskatu zioten Fermin Lasala jaunari. Ta idatzi zituan erderaz orri batzuek, baña, zergatik ez dakigula, etziran liburuarekin bateanazaldu, geroseago baño. Lasala jaunaren idatz-lantsoak izen au du: *Una Agrupación bascongada de 1820 á 1850*. Agerraldi berri onetan lenagokoan baño izkirakinde egokiagoa dutela *Ipuiak* dio Lasala jaunak, baña nik, egia esateko, berdingetasun gutsi ikusi ditut ortan: bi agerraldiak izkirakinde berdiña dute, lenago euskaldu-

(1) Ona emen gauza oek guztiak esaten dituan opalbena.

«Arkangoitzko Jauregiko seme, Iriburuko Alkate, Baionako batzarre andian esertzen dan Bernardo Jaunari.

Bernat, joan dan neguan
Biok geundenean
Ederki apaldurik
Suaren aldean,
Egin oi zenduen maiz
Estanda irriaz,
Ipui oek arturik,
Zuk irakurriaz.
Nola zerez bait dezu
Belarria fiña,
Eta gustoa berriz
Da gausa jakaña,

Bein baño geiagotan
Zure esanañ
Ipui oiek berriro
Oi nituen egiñ.
Ala, onak badira,
Zuri zaizkitzu zor,
Ez dute ez, zu beste
Jaberika iñor;
Egiten dizut bada
Beren eskaña,
Faltarik badute da
Nerea guztia.

Gañera nik izanik
Zu adiskidea,
Besteri ez liteke
Eder eskaintzea.
Bernat, zuk eskañi au
Artzen badirazu
Chit mezede andi bat
Egingo dirazu,
Zeren len adiskide
Andiak bagera
Gero andiagoak
Du izango gera.»

(2) Ikusi Cancionero Basco, serie III-44'g. eta ondorengo orrialdetan.

(3) *Erbiak eta igelak, Leoia eta akerra, Chaberama eta arranoa, Asto leoi larruz jan-tzia, Oriña eta aiena, ta Eiztaria eta zakurra.*

(4) Liburu onen *Lenengo geigarria'n* ikusi litezke oek.

nak oi zuten zarra. Ta au emen esatea ondo da, nik gero izkirakinde berrian ipiñiko dituan ipui-atalak eta ipui osoak Iturriaga'k ere ala ezarri zituala uste ez dezan iñork (1).

Manterola'k argitaratu zituan ipuiak etzituzten Iturriaga'ren liburuan sartu agertze berri onetan. 1842'g. urtean azaldu ziran neurtitz ber-berak daude 1884'garrenean argitara atera zuten liburuan; bi gauza berri badauzka orregatik: edergarriak eta izena euskeraz, erderazkoaren orde (2).

*
* *

Iturriaga'ren euskera bear bezelako euskera garbia ta zuzena ez dala esatea, gertatuko da noski. Erderazko itzak dirala batzuek, besteak bear dan tokian ez daudela, ta orrelakoak aditzea ez da gauza zailla izango.

Ez da gauza zailla izango, ez. Orain bizi diran euskaldunentat idaztea ez da egiteko erreza. Ozteak itzegiten duan antzera idatzi ezker, ura ez dala euskera. Garbi idatzi ezker, orrelako izketarik iñork ez dakiala, ta ala eskutiztea alperrik eskutiztea dala. ¿Biokerkeri oen zuzenbidea, erdi-aldean ote dago? Ezta. Batzuek eta besteak nai dutena egiteagatik erdi-aldean ibiltzen bagera, okerrago; orduan bai ezkerrekoak eta eskuikoak utziko dituztela alde batera idazkiak. Erdera antzeko euskera dalako, angoak; euskera garbiegia ta ulertu ezin litekean bezelakoa dalako, emengoak.

Nere ustez, bide oni jarraitu bear genioke: gizonen artean dabilen euskera artu, ta garbitu nai dan ainbat, baña gutsika, gutsika, gurekin batean euskaldun denak, geienak beintzat, datozen.

Zerbaitean garbitzen asi, bai, ori bai. Beste errien izkuntzaz inguratuta bizi izan da, ta bizi da oraindik ere, gure euskera, ta belar

---

(1) Lasala jaunak, bere lanaren azkeneko orrialdean, Antia'ren oar batzuek ezarri zituan. Oar oek, 1842g.eta 1884 garreneko agerraldietako liburuen berdingetasunak azalerazteko dira. Daña ez daude an berdingetasun denak. 1842'g. urtekoak, 86'g. orrialdean, *Urdalla eta beste gorputzaren parteak*, dio, ta 1884 garrenean egiñak, *Urdalla eta gorputzaren beste parteak*; lendabizikoak *deaurrukeria* dio 3'g. orrialdean, 2 garrenak *deabrukeria* 6 garrenean, eta ala beste batzuek.

Donostia'n argitaldutako ipuietan itz askoren azkenaldetik bukaerako n kendu zutela, dio Antia jaunak. Iturriaga'k etzuan n ori ipintzen; esku artean darabilzkit arek eskuz egindako ipuiak, eta *aditurika*, *arturika*, *bertatika*..... ta abar, dio beti.

(2) Au da euskeraz jarri zioten izena.

Ipyuc ata baste moldaera batzuec Guipuzcoaco izqueran neurtubae euscal-erderazco itztegui labur batequin, itzic illunchoenac arguitzeco. Agustin Pascual Iturriaga Jaunak Hernanico onequindua. Tolosan:Eusebio Lopez-en moldizteguien, 1884-garren urtean.

arraz asko ezarri zaizkio. Euskerazko itzak jakinda ere, gaur askok erderazkoak esaten dituzte euskeraz itzegitean. ¿Nork ez daki *bidea* zer dan, *gurdia* zer dan, *legortu* zer dan, *gurpilla* zer dan? Jakinda ere, *kamiñoa*, ta *karroa*, ta *sekatu*, ta *erruedea*, sarri-sarri entzuten ditugu. Ona gure bidearen asipena: erderazko itz oek ez idaztea. Or-tan bai, garbiak izan bear degu, garbitasun ori ulertuko digute-ta.

MUJIKAKO GREGORIO.

(*Jarraituko da*)

1909

Euskal-itz jostaldien Batzarrea.

(Euskal-festen XXVIII garren urtea.)

"Irrak-bat": ITURRIAGA-KARDABERAZ-URBIETA

ITURRIAGA

(JARRAIPENA)

Cero aurrera. Baña laisterka ez, gure jarrai datozenak aspertuta atzean gelditu ez ditezen. Ibilli bear degun bidea, pitinka pitinka ibilli bearrean gera nere ustez. Euskera zerbait nasten dakian bati, dakian baña euskera garbi-seagoa ematen badiogu, irakurriko du lan asko egin gabe ikasteagatik; au ikasitakoan, garbi-seagoa eman leikio, ta gero garbi-seagoa, ta orrela; baña bat-batean azkenengoa ematen badiogu, lan asko ez egiteagatik batere ez du ikasiko, ta zatika-zatika ekarriko genduan gauza, ekarri gabe geldituko zaigu. Bai, ba, dana batean ezin egin liteke-ta

Euskera zabaltzeko, bide luze-luze bat igaro-erazi bear diegu Euskalerritarrai. ¿Eta ondo izango alda bide ori estua egitea, ta arriz, sasiz ta arantzaz betetzea? Bidea ala eginda ere, bat-edo-bat joango litzake oñak zulatuaz ta odola dariola, ta an goian, bidea bukatzen dan tokian ikusitakoan, jakintsu bat dala esango genduke. ¡Jakintsua!..... ¿Eta zer, ala izanda ere? Jakintsu aren miñak eta nekeak alperrikakoak izango dira bakarrik joan bada, atzetik iñor eraman ea badu. Orrelako jakintsurik ez degu bear; geldi-geldi, aurrera apurka-apurka dijoana, ta atzetik ozte aundia daramana bear degu.

Bide zabal, alai, loratsua iriki dezagun, eta goazen denok andik

apurka ta bat-batean. Ex degu azkar ibilli bearrik; ibiltzen asi ezkeru, biar iritsi, etzi iritsi berdin zaigu. Denok joateko, apurka ibilli bearrean gera. Goazen gutsika, ta goazen zuzen, eta goazen denok.

Orain arte bide orretatik joan ez bagera, bidean liburu ezurtsu, gatzgabe, gezagiak ikusi ditugulakodala uste det nik. Eta ori gutsi dala-koan, ¿itz zaillez, entzun gabekoz beteko ditugu orriak? Baliteke, baña ala egiten duanak euskera zabaltzeko baña dakiana arrokeriz azalera-terko gogo ohea duala dirudi.

Euskeraz idatziko deguna ez degu jakintsuentzat idatzi bear; denorentzat, eta batez ere gutsi dakianak zer-edo-zer ikasi dezan.

Iritzi onetakoa zan Iturriaga ere dirudianez. Bere ipuietara etzuan gizonen aoetan dabillen euskera ardura gabekoa eramane; liburuetan beti ipiñi bear da oztearen izketa baña izketa tsukun eta apaindu-sea-go. Baña iñork ulertu ezingo zuan itzik ere etzuan erabilli. Iztegietan billa ta billa ibilli ta gero arkitutako itz gogorrik ez dago; berak nola edo ala asmatutakorik ere ez. Idazlea zan Iturriaga, ta ezer geiago ez. Itzen iturburua arkitzea, jaiotzatik gaurdaño noiz ta nola aldatu diran jakitea, izkindetan illuntso dauden sakonkeriak argitzea, etzegokion Iturriaga'ri. Iturriaga'k zeuden bezela artu zituan itzak eta zeuden bezela ipiñi zituan liburuetan. Bereziat, arkitutakoetatik onenak, garbienak, aukerakoenak bereziat, ori bai, baña *arkitutakoetatik*, esaten ziranetatik. ¿Aldatzea, garbitzea, luzeak baziran laburtzea, laburrak luza-tzea? Orretan Iturriaga'k etzeukan zer ikusirik. Ori etzan idazlearen egitekoa; lan oiek eginda eman bear zaizkio idazleari, Beste errietan ala gertatzen da beintzat.

Egin zituan bezela egin bearrean, itz berriz josita, apaintasunak nundik aterako orduak igaro ta gero, erdera-usaizko itz denak urrutian utzita, izkindetan agintzen duten guztia ta neurtitzei dagozkieten arau ugariak gogoan artuta egin baldin balitu Iturriaga'k bere ipuiak, ipui parregarriak izango ziran noski. Eta iñork irakurriko etzitanak ere bai, izango ziran. Beste ipuilari argi batek, euskeraz idatzi zuan emakuma gazte maitagarri batek dio: «Ipui ondo egiñetan ez dira arkitu bear aurtso ta Nekazariak erraz adituko ez dituzten gauzak. Onetan uts egiten dute, egia badio Samaniego Jaunak, ipuilari geienak. Erakeria andia bestera egitera, nola litzakean Baserriko neskatso batentzat erostea Dama mundutarrentzat bear bada geiegiak diraden jantzi pitsituak (1).

(1) Bizenta Antonia Mogel eta Elgezabal. *Ipui onak*

Egia; gauza bat egitean, zertarako egiten dan ez da aztu bear. Eskuz-esku baserrietan eta irakurtzetik gora gutsi dakitenen artean ibiltzeko egiten diran liburuetan, irakurriko dituenak ondo ulertzeko eran ipiñi bear dira gauzak. Bizenta Mogel'ek, gastetso ta baserritarrentzat idatzi zituan *Ipui onak*; Iturriaga'k *Euskalerriko gazteriarri* zuzendu zizkion bereak, orduan itzegiten zan euskera zekiten gazte guztiai opalduta argitaldu zituan, ez euskera garbia nun-edo-an ikasten arituko ziranai.

Ala ere, inorentzat kalterikgabe, esan nai zuana ezertan illundu gabe, aldatu zitezkean ipuietako itz batzuek, eta erdera-antza duten esaera bat-edo-beste kendu ere bai. Liburuan banatuta dauden *manera*, *cascabel*, *comparatuaz* ta orrelakoak noizik bein ipiñi ez balitu, ta *zergatik* eta zeren geienak izkutatuta utzi balitu, obe izango zan

Baña utsaldi oekatik Iturriaga'k irabazi al izango duan errua zerbaitean biguntzeko, ipuiak gaur egindakoak ez dirala jakitea ondo izango da noski. Euskerari dagozkion gauzetan bear bezela iritzia emateko, irakurtzen ari geran euskera noiz idatzi zan ere begiratu bear da. Orain eun urte idazlariak egin zuten lanari etzaio gaur egindakoari begiratu leikion bezela begiratu bear. Orduetzkeroztik, geroz ta geiago garbitu da euskera, ta geroz ta arreta geiagorekin idazten da. Aspaldi bizi izan ziran idazleak, ikasteko etzuten gaurko liburu ta laguntasunik izan. Orregatik bada, gaur idazleari zer edo zer eskatu leikio, baña aspaldi joan zanari itz gogorrik ez diogu eskeñi bear; zer-edo-zer egin bazuan naikoa egia zuan. Gaur euskeraren alde dabilzanak asko dira, orduan ez; ta askorekin ibiltzea ta bakarrik ibiltzea ez dira berdin. Baña ala ere, Iturriaga'k euskeratutako ipuiak jarri litezke bere egunetan bizi izan ziran idazleak argitaratu zituzten liburuen ondoan, batere lotsarik gabe. Ez dago erderakada aundirik; berak baño ospe aundiagoa duten idazlarien liburuetan agiri dira mordolokeri askoz aundiagoak eta itsusiagoak.

*
* *

Zerbait erakusteko sortu zituzten ipuiak, baña jolasean erakusteko, biotza poztuaz buruan erakuspen zuzenak ipintzeko.

¿Bi bear oek betetzen aldituzte Iturriaga'ren ipuiak ? Esan bearririk ere ez dago. Izugarritzko griña zuan Iturriaga'k erakusteko. Ikastetsean, liburuetan, batzarretan, beti zer-edo-zer erakusten ari zan, ikasterari ari ez bazan beintzat; esan det lenago ere. Alaia, gizon atsegiñazalare

esan det. Ipuiak ondo egiteko, gauza bearrenak jaiotzatik zekartzten bada Iturriaga'k: ipuietan erakuspen sendorik eta atsegintasunik ez banatzekotan, ipuilaria Iturriaga ez izatea bear izango zan.

Irakurleari zer-edo-zer erakustea, jatorritik datorkio ipuiari; irakurlea poztutzea ere bai. Bi gauza oek bakarrik ordea ez dute ipuia guztiz ondutzen; itzetan egokitasuna ere bear du ipuiak ona izateko.

Beti ta aldi guztietan ondo datorren gauza da egokitasuna. Idatzlanetan ere bai. Biotza piztu ta lo dauden gogoak esnatzeko, eginkizun neketsu batean gizonari indarrak emateko, itz bizi ta beroz egindako itzaldi sutsuak, tšinpartaz ta argi eguzkitsuz inguratutako esaera gartsuak bear dira. Baña egunero ateratzen dituzten liburu guztietan, eta berriak zabaltzeko uri asko ta askotan banatzen diran orrietan itz aiek berak ipintzea, parregarria izango litzake. Negar-eragiteko, esaera illunak dira egokiak; parre-eragiteko, ez. Biotzentzat itzegiten da batzuetan; bestietan buruentzat. Bi aldietan berdin itzegitea ez dator ondo.

Ipuientzat ere neurtitz egokiak badira; ez biotza jaso ta gogoia esnatzen duten neurtitz argitsu ta tšinpartatsuak; ezta malkoak agerrerazteko neurtitz itzaltsuak ere; aora algara-parre iskanbillatsua dakarten neurtitz mami gabekoak ere ez; ezpañetan par-irria jarri ta irakurtzen ari geran bitarte guztian iraun-eraztekoak, bai, egokiak dira, Eta idazten danera egokitasun atsegintsu ori ekartzeko, billatzen aritzea ez da aski. Ori ez da billatuta arkitzen dan gauza; berez bear du idazleak. Neurtitzak egiteko erreztasunetik dator egokitasuna; neurtitzetarako erreztasun geiago bear da bada ipuiak egitean, beste edozein idatz-lan eratzean baño.

¿Neurtitz oek egiteko erreztasunik bai alzuan Iturriaga'k? Aundia, oso aundia. Iturriaga'gatik esan ditezkegu Etšegarai'ko Karmelo'k Bilintš'engatik esan zituan itzak: «bere neurtitzak datoz iturritik ura sortzen dan antzera: berez» (1). Idazlearen irudimenera neurtitzak errez datozen ala ez datozen jakiteko, errez irakurtzen diran ala ez begiratzea da onena. Nekez jaio, ta gero lan eta lan eginda leundu ta apainduak izan diran neurtitzak ez dira errez irakurtzen; idazleak idaztean izan zituan nekezetasunak, irakurtzean irakurlearengana datozela dirudi. Bestera, neke gabe egindakoak, neke gabe irakurtzen dira. Iturritik ura sortzen dan antzera sortutako neurtitzak, ura irrištaka bellar tartetik sartzen dan bezin errez sartzen dira gure barruan. Eta

(1) Echegarai'ko Karmelo. *Indalezio Bizkarrondo (Bilinch)*. EUSKAL-ERRIAN 916'g. eta ondorengo zenbakietan.

Iturriaga'ren ipuiak errez ta gogatsu irakurtzen dira, errez eginda dau-
delako.

Berez, nai gabe bezela irtendakoak dirudite neurtitz oek:

Etse aundi batean
Zituzten katu bi,
Bata Zapiron, eta
Bestea Misipi;
Biak zeuden gizenez
Lertzeko zorian.
¡Nork beste alako bi
Arkitu errian! (1)

Eta bai ta ere beste ipui baten asierako oek:

Zur aritz luze baten
Tontor-tontorrean
Bele bat gelditu zan
Joan dan egunean (2).

MUJIKAKO GREGORIO.

(Jarraituko da)

---

(1) *Katu biak.*

(2) *Belea eta azeria.*

1909

Euskal-itz jostaldien Batzarrea

(Euskal-festen XXVIII garren urtea.)

"Irrak-bat": ITURRIAGA-KARDABERAZ-URBIETA

ITURRIAGA

(JARRAIPENA)

Pinto'k Sultan'i esaten diozkan aukerazko itz oek ere burura ondo errez etorriak dira:

¿Zer deabrukeria
Ari aiz egiten?
¿Zeñek burutara dik
Etse mot onetan
Astea orren fresko
Pinto, lapurretan?
¿Ez aiz oroitzen zenbat
Nausiak nai digun?
¿Gurekin dabilela
Jostatzen gau ta egun?
¿Ez duela beñere
laten mokadurik,
Aurrena gu biyoi
Eman gabetanik?
¿Nausiari diozkak
Ematen eskerrak
Despensatik ostuaz
Arien izterrak?
Onelako pagurik
Ez dik ark merezi

Bertatikan bear del;
 Izter ori utzi;
 Zakurrak izan beaik
 Leiala, prestua,
 Edo ez dek zakurra
 Baizikan katua (1).

Beste alderdi batetik ere begiratu dezaiokegu ipuiak diotenaren ego-
 kitasunari.

Ipui geien-geienetan abereak agiri dira, gizonak ez. Abereak dira
 itzegiten dutenak, abereak au edo ura egiten dutenak. Egiazko abereak
 iñon itzegiten ez dutela badakigu ordea. Eta ala izan ezkerro, aberei
 egoki itzezin-eraztea ¿zertan dago? Batek ere itzegiten ez du; guk
 nai degun erara itzeragiten badiegu liburuetan, ondo izango da orduan.

Ez; itzegiten ez dutela egia da, baña itzegingo baluteke zer esango
 lutekean jakin liteke. ¿Nola? Egiten dutenari begiratuduta. Egipena,
 ustearen ondoren dator beti; abereak zer egiten duan jakin ezkerro
 zer uste duan asmatu liteke, bada. Eta uste duana jakinda, itzegingo
 balu zer esango lukean jakitea, gauza erreza da. Arkuma batek, ez luke
 azeriak bezela itzegingo; ezta tšakurrak katuak bezela ere. Arkumari
 eskatu itz bigun, gošo, leunak, ala dira bere egipenak-eta. Okerkeri-
 rik, uste illunik, ibillera biurrikik arkitzekotan, eskatu azeri zarrari.
 Eta apaltasunik bear izanezkerro, kukurruku indarrez egitean zerura
 begiratzen duan ollar kukur-gorri, moko-sendo, buru-arroarengana
 ez joan.

Onetan ere arreta aundia ipiñi zuan Iturriaga'k: Iturriaga'ren ipuie-
 tan bezelakoak dira abereak basoetan eta etšietan. Ara azeria; beti
 oker, egia ez azaldu nairik, beti biurri. Egaztien betiko arerio gogorra
 da, baña ala ere ez da aurrez-aurre ta egia dariola aieri kalte egitera
 joango. Arrautza gañean geldi-geldi dagoan olloari atzaparra sartzeko
 gogoz ezin egon, eta ala ere *maitia* deitu ta belarrirontz itz gozoak
 zuzendu; beleari gazta kentzeagatik dala, ollarrari ortzak sarteagatik
 dala, gezurra ta amarrukeria beti. Egia ez aitortu beñere argi-argi
 badago ere: goitšoan dauden mats-lukuak ezin artu al izandakoan,
 eldu gabe daudela esan, ezin iritši al izan dituala, ez. Ara astoa, beti
 tšintšo, beti apal, burua makurtuta. Ez dago asarratzerik. Biziera neke-
 tsuak aspertzen duanean ez dio nagusiari itz zorrotzik zuzentzen; as-

(1) *Chakur biak*.

toak bere barruan zer-edo-zer uste izatea baliteke; uste duana lagun bati esango dio noski; lanpetik ateratzeko bide billa joango da Jupiter'engana bear bada, baña nagusiaren aurrean tšintšo beti, beti apal. Noiz-edo-noiz buruan sartuko zaio astokeriren bat; orduan itzaketa esanak alperrik izango dira; buru-gogorra da astoa.

Eta ala besteak; tšerriak, eta otsoak, eta tšingurriak, eta erbiak, eta arraiak, eta leoiak, eta tšimuak, eta ardiak; artzanorak, arratoiak, tšakurrak, katuak, igelak, saguak eta gañeratikoak ere bai, denak, ederki daude. Aberien oiturak ondo ikasi ta gero, bakoitzaren izatea ondo ezagutu ondoren idatzi zituan ipuiak. Polliki, egoki itzegin-erazi zien ipuien orrietan banatuta dauden abere denai.

*
* * *

Ipuiak erderatik artuta daudela, ta erderazkoetan ere abereak itzegiten zutelako Iturriaga'k orretan etzuala ezer asmatu, esango du norbaitek. Ez da egia izango. Itzulpen bat era askotara egin liteke. Itzultzean ez dira itzak itzultzen, itzak esan nai dutena, bai. Eta izkera batean dagoana beste batean ipintzeko, batezere erderaz dagoana euskeraz jartzeko, asko aldatu bearra izaten da.

Ipuiak euskeratzean, Iturriaga etzan erderazkoai lotuta ibilli. Euskeraz jartzea gogoratu zitzaionean, erderazkoetatik erakuspene ta gertaeraren mamia besterik etzuan artu. Erderazko itzak alde batera utzita, ikusitakoen antzera jarri ta eratzen zituan ipuietako gertaerak. Iturriaga'ren ipui geienetan dabilten gizon eta emakumien antzeko emakume ta gizonak egunero-egunero ikusten ditugu: gure etsietatik, gure mendietatik ateratakoak dira.

Gure goiko bizitzan
Bizi dan atsoa
Zan elizarakoia
Zan Jaungoikozkoa.
Beti mar-mar zegoan
Etšean, elizan,
Beti pater-nosterrak
Esaten ari zan;
Ez zituen utzitzen
Zer nai gerta zedin,
Naiz katarroak izan
Naiz sabelean miñ,
Eguneroko meza

Errosarioa
 Eta besper-ondoren
 Zan Kalbarioa:
 Baña zuen gaisoak
 Eraman tsikia.
 Edozein gauzak zuen
 Estutzen guztia (1).

Orrelako atso bat ezagutzeko, ¿bizi geran etsetik atera bearrik bai aldago?

¿Eta gazte au nungoa dan esateko?

Neskatša bat zijoan
 Plazara neguan
 Eskuan tsantsillata
 Kaikua buruan.
 Gorputz liraña zuen,
 Gerriya tsit mea
 Illea erporaño
 Urre kolorea
 Perla gisako ortzak,
 Aoa tsikiya,
 Begiak beltz andiak,
 Ezpaña gorriya:
 Ibillian inori
 Ezer zor ez zion:
 Itz batean, jendeak
 Begiratzen zion (2).

Neurtitz oek irakurtzean, atsoa ta neskatša begien aurrean dauz-
 kagula dirudi. Eta idaztean, berak ere begien aurrean zeuzkala usteko
 zuan Iturriaga'k. ikusten zituala uste gabe, ezin zitezkean ain polliki
 gauzak orrietara ekarri. Gorputzeko begiak toki batean egonagatik,
 irudimenarenak urruti ibiltzea gertatzen da. Eta idazleak sarri izaten
 du oekin ikusi bearra; orduan zenbat argiago ta zoliago, obe. Itu-
 rriaga'k argiak zituan; egia au dariotela daude ipui guztiak. Berak ere
 ala dio:

Lepoa luzaturik
 Bi belarriak zut
 Arrantzaka ikusten
 Derala uste det (3).

(1) *Atsoa ta arkakusoa.*

(2) *Esne saltzallea.*

(3) *Asto buru gogorra.*

Ikusten mala uste gabe astoaren ibillera Dure begien aurrean ain polliki ezin jarri zezakean. ¡Irakurtzean guk ere badakusgula dirudi-ta!

Noizik bein luze-luze
Etziñik lurrean,
Tripaz gora jarririk
Zankoak airean,
Orrontz-onontz jiraka
Zan gorputz guztia
Gelditzen zitzaiola
Autsez estalia,
Akabatzen zuela
Azkenean festa
Tronpeta joaz, nola
Esan bear ez da (1).

MUJIKAKO GREGORIO.

(Jarraituko da)

---

(1) Asto buru gogorra.

1909

Euskal-itz jostaldien Batzarrea.

(Euskal-festen XXVIII garren urtea.)

"Irurak-bat": ITURRIAGA-KARDABERAZ-URBIETA

ITURRIAGA

(JARRAIPENA)

Beste neurtitz oek irakurtzean, ollar baten arrotasuna ta edertasuna ¿ez al daukazute begien aurrean?:

Gain-gañean zegoan
Jarririk ederki;
Ollar ederragorik
Ez det nik ikusi.
Atzapar bat bazuen
Kana batekoa,
Atzeko azkazala
Zenz adarrekoa;
Bularra tšit lodia,
Lepoa laburra,
Begi ori-gorriak,
Mokoa makurra,
Atzeko lumak jo nai
Zioten burua,
Zinzilik goitik bera
Egiñaz arkuak;
Galdor gorri andia
Zeukan ain zuzena,
Non artan ikusi zan

Berarenkemena.
 Aren luma ederrak
 Eguzkiak jorik,
 Distiatutzen zuten
 Guztiz urrutitik
 Alako moduan, non
 Ez nezake esan
 Gure ollar ori zer
 Kolorezkoa zan.
 Ain laster zirudien
 Zillarra, urrea,
 Non perla, esmeralda,
 Non diamantea.
 Ari begira ezin
 Nintzan ni aspertu;
 Ez pensatu derala
 Ezertan edertu (1).

* * *

Gauza bat era askotan esan liteke. Norbaitek ipui bat esandakoan parreragitea, ta beste batek ipui ura bera esandakoan ezpañak ez zimurtu-eraztea, askotan gertatzen da. Berez parregarriak diran alegiak eta gertaerak gutsi dira; inguruetan bisigarria bear dute denak, eta bisigarri ori billatzen eta bear dan tokian eta bear dan neurrian jarzen, ez gera denok trebeak. Mami pitin batez, liburu alai aundi bat egin dezateke batzuek; beste batzuei itz gutsitan joango litzaiekete mami pitin ura. Lenengoak mami pitiña loraz ta itz-edergarriz ornitu ta inguratuta emango luteke; azkenengoak soil-soil eta apaintasunik gabe.

Apaintasun eta lorak, batzuetan ipuiaren aurretik bear izaten ditugu, gero esango dana obeto jakin eta ulertu dezagun. Gauza nun qertatu zan, zein tokitan, au ta ura ala bazeuden, inguruetaoak zer egiten zuten eta orrelakoak gertaeraz aurretik esateak, ipuilariak nai duana irišteko asko laguntzen dute. Jostirudietan lenengo irudiak orretarako izaten dira; itzaldietako lenengo itzak ere bai, ta lendabiziko itzak eta lendabiziko irudiak bear bezela egitea, itz gutsitan argi ta ederki nun gauden, nortzuen aurrean arkitzen geran, zertara goazen entzuleari ta ikusleari ezagutu-eraztea, ez da itzaldiaren eta jostirudiaren atal

---

(1) *Ollarra ta azeria.*

errezena izaten: bestien gogamenak biltzeko, indar aundia bear dute gogapen idatziak.

Orretan ere Iturriaga trebea zan. Tserriaren laguntasunean bizi zan astoak zer uste zuan eta bere buruan nolako gogapenak zebilzkian irakurri ta gero, zer gertatu zitzaion ez jakin nai izatea ez da erreza izango (1); ezta atsoak ibilli zituangora-berak ez ezagutu nai izatea ere, alako atsoa ezagutu ta gero (2). Gure irudimena nai zuan tokira eramaten azkarra zan Iturriaga. *Itz-ontzia'n* esaten duan gertaera esan baño lenago, ipuia ondo ulertzeko ta gure gogoia nun jarri bear degun jakin-erazteko, itz oek baño egokiagoak ¿esango al zituan iñork?

Parisen eta beste
 Erri aundietan,
 Ikusi oi dirade
 Asko karriketan
 Egunaz eta gabaz
 Gizon itz ontziak,
 Jendez inguraturik
 Daudela guztiak.
 Batek an egiten du
 Artzaren orrua,
 Besteak orgabazko
 Ontzaren kantua,
 Azkenik beste batek
 Arpegi berean,
 Farra eta negarra
 Denbora berean,
 Erakustenduela
 Arpegia ziñez
 Alde batetik farrez
 Bestetik negarrez (3).

Ori bera gertatzen da *Mendia aurgiten* deritzaion ipuiari. Ala dio:

Turmoiak ortik,
 Tsimist emendik
 Ikusirika, jendea
 Egun batean
 Bide zegoan
 Arras beldurrez betea,

(1) *Astoa eta cherria.*

(2) *Atsoa eta arkakusoa.*

(3) *Itz-ontzia.*

Eta egiaz
 Posible ez zan
 Sosegurik izatea.
 Dudarik gabe,
 Esaten zuten,
 Juizioko eguna
 Da aditzera
 Tormenta onek
 Guri ematen diguna,
 Bear bezela
 Prestatutzeko
 Egin zagon aldeguna.

Itz oien bitartez errez darama gure irudimena nai izan zuan tokira: gauza ikaragarriak ikusiko ditugula uste izango degun toki batera. Eta gero, gure gogoa nai bezela jarrita daukanean, denok begiak zabal-zabal eginda zer arrigarrizko gauza gertatuko ote diran it̄ogoten gaudela, aterako da mendipetik sagut̄so azkarra. Saguaren ateratze apal onen bitartez gure barruan ipui-egilleak esnatu-erazi nai izan zituan ondo-rengoak bear bezela esnatu-erazteko, ipuiaren asierako itz aiek bear ziranak dira.

*
* * *

Iturriaga'ren ipuien alde esan det nere iritzia. Egiatik gertu nabillela uste det. Utsaldirik ez dutela ez det esan; euskera garbiagoan ezin egin zitezkeala ere, ez. Alaiak, egokiak, bear bezelakoak, euskerazale jakintsuentzat bakarrik egindakoak izan ez diran ipuiak izan bear duten bezelakoak dirala, bai, esan det.

Iturriaga'ri t̄salorik ez eskeintzeagatik, berak asmatutakoak ez dirala ipuiak esango du norbaitek. Alakoari, gauza oetan asko zekian idazlari baten itzak oroitu-eraziko dizkiot, Ala zion: Gauza zarrak it̄sura berri ta arpegi egokiaz azal-eraztea, gauza berriak asmatzea bezin zaila izaten da (1).

Artzai koplak.

Koplarien tema Palemon juez dutela.

Makiñabat izkeretara biurtu dituzte Virgilio'ren *Egloga* ospetsuak. Baita euskerara ere Manterola'k zion (2) Baltasar Mendia jaunak eus-

(1) Muratori. *Reflexiones sobre el buen gusto en las ciencias y en las artes.*

(2) *Cancionero Basco*: III'g. liburuan, 135'g. orrialdean.

keratu zituala; ez dakit argitaldu zituan baña ezetz uste det: nik ez ditut beintzat ikusi.

Iturriaga'k ere euskeratu zituan *Egloga* batzuek: lenengoa ta irugarrena. Lenengoari *Artzai koplak* ipiñi zion izentzat, eta irugarrenari *Koplarien tema Palemon juez dutela* deitu zion. Biak azaldu zituan ipuien liburuan, oen ondoren, eta gero berriz 1880'g. urtean argitaratu zituan Manterola'k askotan aitatu dedan *Cancionero Basco* izendatutako liburuan.

Neurtitz errez ta aukerakoetan euskeratu zuan Iturriaga'k Melibea ta Titiro'ren alkar-izketa; beste izkuntza baten zelaitik ekarritako neurtitz geienak izaten dituzten biurkeri ta okertasunik ez du agiri. Palemon erabakitzaile zutela Menalcas eta Dametas'ek, bi artzaiak, egin zuten itz-guda, edozein uri tsiki batean gaurko bersolariak egindakoa irudituko litzaiguke, aoetan darabilten euskera baña euskera garbi-sea-goa ibilliko baluteke gure urietako bertsolari oek.

Etsegarai'ko Karmelo'k dio (1): Bere iturburua nun duten jakin gabe *Egloga* oek euskeraz nork-edo-nork irakurriko balitu, atzerititik ekarriak, *Georgicas'en* egille illezkorrak bere neurtitz loratsuak erein zituan baratz ederretik aldatuak dirala, ez luke esango; Euskalerrria'n jaiok dirala, Euskaldun-izena gogotsu daramaten baserritarren biziera ta oituren bitartez azal-erazitakoak dirala, bai.

Euskalerrriko mugapetik aterata, beste errietako jakintsuen etsetara ere iritzi dira *Egloga* oek euskeratuta. Menendez Pelayo, idazle ta irakasle jakintsuak ere izendatu ditu liburu arduratsu batean (2).

Egloga'en izena esku-artean darabilgun ezkeru, Iturriaga'renaz geroztik argitaldu dan itzulpen bat aitatzeari ondo derizkiot. Miangola-

(1) Ikusi: *Apéndice á la obra Noticia de las cosas memorables de Gipúzcoa, de D. Pablo Gorosabel, por el cronista de las provincias vascongadas D. Carmelo de Echegaray.*—Tolosa 1901.

(2) BIBLIOTECA CLÁSICA'ren XX'g. liburuak izen au du: *Églogas y Geórgicas de Publio Virgilio Maron, traducidas en versos castellanos por D. Félix M. Hidalgo y D. Miguel Antonio Caro, con un estudio preliminar de D. Marcelino Menéndez Pelayo.* —Madrid. Imprinta Central á cargo da Víctor Sainz, calle de la Colegiata, núm. 6.—1879, eta liburu onen asieran, itzaurrearen tokian, Menéndez Pelayo'k itz oek esan zituan Iturriaga'gatik:

«D. Agustín Pascual de Iturriaga, beneficiado de la villa de Hernani, tradujo la *Égloga I de Virgilio en lengua euskara*. Vid. sus «*Fábulas y otras composiciones en verso vascongado*. San Sebastián, 1842, imprenta de Ignacio Ramón Baroja, 8.º: IV-200 páginas», «donde dicha *Égloga* se halla impresa junta con otras traducciones de fábulas de Esopo, Fedro y Samaniego.»

«Tienen cierto mérito al decir de los inteligentes en aquella lengua. Algunas de ellas

rra'tar Z.'k euskeratu ditu *Egloga* batzuek (1). Iturriaga'k euskeratutako ber-berak (lendabizikoa ta irugarrena) ere, oen artean daude. Berdingeak dira bi itzulpenak. Iturriaga'rena itz-neurtuetan egiña; bestea ez. Ernaniarrarena gipuzkoarren euskeraz; Miangolarra'rena Bizkaiko euskeraz. Errez irakurtzeko ta denok ondo ulertu zezaten idatzia Iturriaga'rena; euskeraren garbitasuna beti gogoan zuala egindakoa Miangolarra'rena.

MUJIKAKO GREGORIO.

(*Jarraituko da*)

(*pero no la de la Égloga*) pueden verse en el «Cancionero Vasco», ilustrado por José Manterola: San Sebastián, 1878.»

Iturriaga'k euskeratutako *Egloga* Manterola'k bere *Cancionero'an* etzuela ipiñi dio Menendez Pelayo'k; nik baietz esan det. Biok diogu egia: Menendez Pelayo'k itz oiek idatzi zituanean, oraindik *Cancionero'ren* III'g, atala etzuan Manterola'k argitaratu, ta *Egloga* ere ez. Baña gero, atal au argitaratzean, an azaldu zan *Egloga* ere.

Aditu degunez, argitaltzen ari dan eta *Bibliografía hispano-latina clásica* deritzaion liburu batean ere Menendez Pelayo'k esango du zer-edo-zer itzulpen oen alde.

(1) Bilbao'n argitaltzen dan *Euzkadi'n* (12 ta 13'g. zenbakietan) eta uri artan bertan agertzen zan JEL'en (7 ta 18'g. zenbakietan) daude.

1909

Euskal-itz jostaldien Batzarrea.

(Euskal-festen XXVIII garren urtea.)

"Irurak-bat": ITURRIAGA-KARDABERAZ-URBIETA

ITURRIAGA

(JARRAIPENA)

Diálogos basco-castellanos.

Orrela izendatutako 86 orrialdedun liburutso bat ere argitaratu zuan Ernani'n 1842'g. urtean.

Euskeraz ta gaztelarrez argitaratu zuan Iturriaga'k liburu au, baña gero, 1857'g. urtean, berriz azaldu-erazi zuan Bonaparte Lenenak Londres'en, Iturriaga'k egindakoaz gañera, onek esan zuana prantzitarren eta Bizkai, Lapurdi ta Zuberoa'koen euskeraz jarrita. Bizkai'ko euskeraz Uriarte aitak ipiñi zuan; Lapurdi'koan Duvoisin'ek, eta Intsauspe'k Zubero'koan.

Baserritarrak eta nekazariak errez ikasi dezaten, galde-erantzupe-netan idatzia dago. Gogoz ta atsegin irakurtzen da.

Seda, anilla ta orrelakoak nundik datozen; erleak, errauleak, garaustikaiak, tšingurriak eta beste aberetsoak nundik eta nola jaiotzen diran, zertako diran, zer egiten duten, soroentzat, landarentzat onak ala tšarrak diran; lur motak zenbat diran, zertan ezagutzen diran, eta bakoitzarentzat simaur aukerakoena nolakoa dan; aberei zer jaten eman bear zaieten eta nola sendatzen diran; baserritarrari alkarganatzek dakarzkion ondasunak; guria ta gazta ongi egiteko ikasbideak; bei, idi, tšerri, ardi, arkume, ordots eta untšiak zenbat motakoak di-

ran, jateko zer bear duten; olio ta gatza nundik eta nola ateratzen diran; odoiak, oñazkarrak, tšingorra, turmoiak, euriak, elurra, lur-ikarak, izotzak, sutokariak nola jaiotzen diran, eta beste gauza asko ta asko esaten dizkigu tšukun eta polliki.

Ignazio Donea'ren ibilneurria.

ibilneurri au buruz ez dakien euskaldunik ez da, baña nork egin zuan ez dakiten ugari errez billatu litezke. Esan zangun, bada, Iturriaga'k eratu zituala gaur Euskalerrian eresten dan ibilneurri onentzako itzak.

1622'garren urtean, jai ikusgarriak eskeiñi zizkioten Gipuzkoa'ko uri geienak Ignazio Donea'ri. Jai aiek ospatzerakoan Azpeiti'arrak etziran epelki ibilli; ala bear ere. Azpeiti'ko zarrenak diotenez, aien gurasoen aurrekoak aditu zuten jai aietan guk oraindik eresten degun ibilneurri au. Baña guk ibilneurri ori aditzean aditzen ditugun itzak etzituzten ezagutu, geroago eratuak dira-ta. ¿Zer aditu zuten bada? ¿Eresia bakarrik, ala eresia guregananothu ez diran neurtitz batzuekin? Ez dakigu.

Dana dala, gaur Iturriaga'ren itzak esaten dira Ignazio Donea'ren ibilneurria erestean. ¿Itz aiek emen ipiñi bearrik bai aldago nolakoak diran jakiteko? Ez; guk orain dioguna irakurriko duten guztiak, geien-geienak beintzat, askotan adituko zituzten gure elizetan; erestu ere bai. Ignazio Donea'ren eguna iritsitakoan, Euskalerrian ez dute ibilneurri ori gutšitan jo ta eresten. Elizetan dala, kalietan dala, danbolina dala, gizonen oiua dirala, bein eta berriz ta askotan aditzen da urteoro, egunaren barruan, eresi nra. Au dala-ta, ez dago ibilneurri ori ez dakian euskaldunik; *Ume eder bat, Boga, boga* ta beste orrelako eresiak ikasten diran bezela, tšiki-tšikitandik ikasten da.

¿Ondo eginda, gaizki eginda, ala nola dago Iturriaga'ren lana atal onetan? Nundik begiratzen zaion esan bear. Euskeraren garbitasunari dagokion aldetik begiratu ezker, akatz bat baño geiago errez arkituko ditugu ibilneurrian; erderazko itzak billatuko ditugu errez.

Ipuietara baño ibilneurria euskera garbia ekartzea zaillagoa zan, aien zailtasunez gañera beste aundi bat zeukan emen-eta:aurretik eresia eginda idukitzea. Neurtitz bakoitzaren neurria emanda zeukan, ezin zezakean aldatu, ez luzatu, ez laburtu; bear zituen itzak ¿euskera garbiaren zelaitik atera gabe billatzea erreza al zan? Gañera, euskera-

ren garbitasunari etzion jaramon aundirik egin nai izango Iturriaga'k. Gauza geiegi ezin begiratu litezke aldi batean, eta euskeraren garbitasuna alde batera utzita artu zuan musikarentzat neurtitz egoki batzuek egitea naiagoko zuala Iturriaga'k, uste det nik. Eresi alai bati negar-eragiteko itzak ez dagozkio ondo; guda-oitartzunak dakarzkien eresiari ere ez itz goño samurrak, amak semeari seaskan esateko erakoak. Gañera ozte aundiak, Euskalerra guztiak, errez ikasteko itzak bear ziran; gauza bat egin baño lenago, zertarako dan begiratu bear da. Zailtasun oek guztiak aurrez-aurre idukita, ¿erderazko itzik gabe neurtitzak egitea errez al zan? Ez nere ustez. Iturriaga'k bere ibilneurria euskera garbian egin balu, gaur erderazkoa besterik ez erestea etzan arritzekoa izango.

Baña ala ere, *compañia ta patroia, fundatu ta armatu* gabe egin zitezkean neurtitzak, eta ala egitea ondo izango zan (1).

Jesus'en Lagundiko Aita Arana'k (J.I.) biurtu zituan erderara, gaztelarrera, Iturriaga'k euskeraz jarritako neurtitzak (2).

Ibilneurri zar ta ezagun au argala iruditu zitzaielako, gogoia betetzen etzielako ala ez dakit nik zer zala-ta, beste bat egin zuten Jesus'en Lagundiko Ramon Garcia Aita'k eta Jose Ignazio Aldalur apai-

(1) Euskeraren garbitasuna gogoan artuta, Arana-Goiri'tar Sabin'ek, bizkaitarren euskeraz ipiñi zituan Ignazio Donea'ren ibilneurri zarrarentzat itz berriak.

Arana'ren asmoak aurrera eraman nairik Gipuzkoa'ndabilzkanak, arek egindako ereskaia onela ipiñi dute gipuzkoarren izkeran, itz bat edo beste aldatu ta besterik gabe.

Oñaz-Loyola'tarr Iñaki Gipuzkoa'ren Zaitzari Donari Gipuzkoarrak.

¡Iñaki,	Berena:
Jainkoak bidalduba	Baso, mendi, ibai, arru...
Ludiyen izateko	Gipuzkoa
Josu'ren	Zaitu beti zuk ongi
Gudariyen buruba!	Iñaki!
Batzarrak	Zai-zazu
Autuzizun	JAUN-GOIKOA;
Gipuzkoarren	Zai-zazu
Zaitzaritzat:	LEGE ZARRA.
Zuzera	Etsayen
Zaitzarita	Aurrean zuk
Jaunonena	Agindu
Guretzat:	Gipuzkoarra...
¡Iñaki	Gúdean sartturik,
Entzun, arren, eiguzu	Ezpatea arrtuta
Eta gure emaitza arrtu!	Gipuzkoarren aldez
—	Gaizto ta etsaya
Biyotza	Zeruko indarrakin
Gipuzkoarrak	Zatitu osoro ta...
Jayotzetik	Zorivyontsuba
Dematzu;	Beti Gipuzkoa izango da
Zurea da	Zuk, Iñaki, zaindufa.

(2) Gaztelarrez ikusi nai dituanak, EUSKAL-ERRIA'N IX-86, aurkituko ditu.

Eta «Loyolaco S. Ignazio Jesusen lagundi-fundatzallearen bizitza laburtua» deritzuan liburuan ere bai, 215'g. orrialdean. Liburu au euskeraz ta gaztelarrez idatzia dago.

zak. Lenengoak, neurtitzak egin zituan, bigarrenak eresia. Garcia'k egindako neurtitzak, Aita Arana'k biurtu zituan euskerara (1).

Euskaldunak ibilneurria erestu bear degunean, beti bat eresten degu; zarrena, tsiki-tsikitandik ikasitakoa, Iturriaga'k euskeraz ipiñi -takoa. Erderazkoak ere badirala esan degu, baña alde batera utzita dauzkagu danak. Ignazio Donea'ren ibilneurria erderaz erestuta ez det aditu; iñon ez da eresten, nik dakidala beintzat. Ez al da erestuko ere; ibilneurri au gute artean erderaz aditzea, Gernikako arbola erderaz aditzea bezin gauza negargarriya izango litzake. Gure eresi zarrak erderaz aditu baño, lur pean sartzea obe.

Esaera zarrak

Gauza aundienak ez dira beti onenak. Tsikietan aundiagoetan baño mami ta edertasun geiago arkitzea sarri gertatzen da. Idatz-gauzetan ere aunditasunak ez du ezer esan nai ontasunaren alderako. Aotik-aora dabilzkigun esaera laburrak, askotan liburu batek baño geiago erakusten digute. Esakun labur oiek, neguan zerua alde batetik bestera zear-tzen duten oñazkarrak bezelakoak dira; gutsi diraute, baña inguru guztiak garbi ikusi-erazten dituzte.

Esakun oiek berakin daramate beti ikasgairen bat; gertatutako gauzetan dute iturburua, ta asko jakiteko ez da gertatutako gauzetatik ikaspenak ateratzea bezelakorik.

Euskalerrian, bese errietan bedela, baditugu orrelako esaerak, itz gutsitan egia aundiak esaten dituztenak. Batzuek Euskalerrian jaiোক

(1) Garcia'ren neurtitzak ikusi nai dituanak, EUSKAL-ERRIA'N, VIII-102, arki Ona nola Aita Arana'k euskerara itzuli zituan.

SAN IGNAZIO'REN MARCHA BERRIYA

KANTAURREA
¡Loyolako Ignazio
Euskaldunen Aita!
Ekin dragoi Luzbel'i
Bertatik despita.
Zure garaimen-kantak
Gaurdandik asi ta,
Sion'en aitu bitez
Zeruairikita.

KANTALDIAK
¡Eliz Ama Santa
Danenargiya!
Isildu negarrak
Agertu alaya.

Jauzi ezazu berriz
Apainduria
Koroiturik lorez
Zere iduriya.

Zeradela erregiñ
Edertasunez
Parre, zorion ta
Galaitasunez.

Goza ezazu jauna
Deadar bigunez,
Goza ezazu, eziraun
Samintasunez.

AZKENA
Bere naigabeakin
Biotzak suturik
Ignazio andiari
Guazen jarraiturik;
Segi zayokun menaz
Ezpatak arturik,
Egan bezela guazen
Alkar alaiturik.

dira, atetik ekarritakoak besteak, eta or dabilz geienak ao batetik bestera, liburuetan bildu gabe, nola jaio ziran iñori ajola ez diola ta nork asmatu zituan ez dakigula (1).

MUJIKAKO GREGORIO.

(Jarraituko da)

---

(1) Ezagutzen genituen Garibay, Lope de Isasti, Oihenart, Bela eta beste batzuek bildutako esakuneak, baña aztuta bezela zegoan aspaldian esakuneai zegokioten guztia; aurtan, iñork nun zeuden etzekian esakune batzuek arkitu dira : Sauguis'ek bildutako «Euskaldunen erran-caharrac». Esakune oen bitartez, Urkijo'ko Julio jaunak, euskalzale jakintsu ta Revista internacional de los estudios vascos'ren artezkari argitsuak, euskerazko esakun edo atsotitzei dagozkioten gauza berri asko esanditu. Jaun arek eta beste batzuek esan zuena irakurri nai duanak, begirabeza Urkijo jaunak idatzitako Los refranes vascos de Sauguis, eta bestela ikusi bitza len aitutako Revista'n 1908'g. urteko 6'g. zenbakia, ta 1909'ko batzuek.

